

Yarza, alcaldessa (foto J. Ramos, successor de Santonja)

ELS DARRERS DIES DE NATIVIDAD YARZA, LA PRIMERA ALCALDESSA (1872-1960)

ANTONI DALMAU I RIBALTA

Crec que és just de dir que, en els darrers anys, la historiografia i les institucions del país han fet justícia a la memòria de la mestra Natividad Yarza Planas, la qui va ser la primera alcaldessa de Catalunya i d'Espanya, l'any 1934, durant la Segona República. Gairebé desconeguda anys enrere, se li han dedicat recentment articles, recerques, homenatges i memorials, des del municipi de Bellprat, a l'Anoia, en el qual va exercir la seva professió i va presidir l'ajuntament, fins als mitjans de comunicació i les trobades de regidores municipals de llocs ben diversos.

No es tracta ara de reconstruir la trajectòria d'aquella dona coratjosa. Per poder-la conèixer, només cal recórrer a l'excel·lent biografia que Isidre Surroca li va dedicar en aquesta mateixa revista ara fa quatre anys.¹ Seguint-lo a ell, recordem únicament que havia nascut a Valladolid el 24 de desembre de 1872, que havia estudiat a l'Escuela Normal de Maestras d'Osca i que, a partir de 1906, va exercir en diversos pobles de Catalunya i Aragó, entre els quals cinc de l'Anoia: Santa Margarida de Montbui, Vilanova del Camí, Igualada, Bellprat —quatre anys— i la Pobla de Claramunt —gairebé dos anys, entre l'agost de 1934 i el juliol de 1936—. Va ser una republicana conseqüent, va participar en l'activitat política d'aquell període apassionant i, a les eleccions municipals del 14 de

gener de 1934, va encapçalar la llista d'Esquerra Republicana de Bellprat i va convertir-se en la primera alcaldessa elegida per sufragi popular. Quan va produir-se l'Alzamiento franquista, el 1936, ja tenia 63 anys d'edat, però va tenir el valor d'allistar-se immediatament per anar al front d'Aragó a fer costat a les forces lleials a la República. Després va romandre a Barcelona i, acabada la guerra, va marxar cap a l'exili. A l'interior, les autoritats del nou règim van donar-li la baixa definitiva com a mestra l'octubre de 1940 i se'n va perdre el rastre.

Tanmateix, i als efectes del que volem exposar en aquest article, és important transcriure el testimoniatge trasbalsador que Isidre Surroca ens transcriu al final del seu treball esmentat i que li va ser facilitat per una néta del germà de Yarza:

«Uns quants anys després, els familiars del germà de Natividad, Mariano Yarza Planas, van rebre una carta a Barcelona de la seva tia des de França en la qual els explicava que retornava de l'exili. La família la va anar a rebre a l'estació de França i només van trobar-hi les maletes. Ella no va aparèixer i els familiars ja no en van saber mai més res...».

És, realment, un final enigmàtic que deixava oberts tots els interrogants sobre la part final de la vida de l'alcadessa de Bellprat. Però avui, sortosament, estem en condicions de fer llum sobre la seva vida a l'exili i el desenllaç de la trajectòria d'una dona que, no ho oblidem, quan va marxar cap a França, ja tenia una edat notablement avançada: havia complert no feia gaire els 66 anys.

1. Isidre Surroca, «Natividad Yarza, la primera alcaldessa de Catalunya», *Revista d'Igualada*, 31, abril de 2009, p. 22-29.

L'SPANISH REFUGEE AID

Com és prou sabut, els llargs anys de l'exili van ser terriblement durs i amargs per a tots els defensors de la República que van escampar-se a milers, primer per la veïna França i després per tot el món. Les històries personals són, en aquest sentit, escruixidores. Tanmateix, un dels elements que va pal·liar en un cert grau les pèssimes condicions de vida dels refugiats va ser la solidaritat internacional, que va expressar-se de múltiples maneres. I un dels organismes que s'hi va distingir va ser l'anomenat Spanish Refugee Aid, Inc. (SRA), una entitat creada a Nova York per una ciutadana americana, Nancy MacDonald, l'any 1953. La missió principal d'aquesta organització, que va arribar a tenir quatre oficines a França, consistia en l'«adopció» d'un elevat nombre de refugiats que vivien en molt males condicions i oferir-los ajut econòmic (sovint una retribució periòdica) o material (roba, sabates, aliments, etc.) a través d'una persona o una família americana que «adoptava» l'espanyol refugiat i establiria una relació personal amb ell.²

La documentació relativa a les activitats del SRA es conserva actualment a la Tamiment Library, dependent de la New York University, guardada en caixes i carpetes que són consultables i, paradoxalment i incomprensiblement, molt poc explotada pels investigadors. En virtut d'un conveni signat pels responsables de la biblioteca americana i el Memorial Democràtic de Catalunya l'any 2006, la Generalitat de Catalunya va fer-se càrrec de digitalitzar la part del fons que llavors encara es trobava a la seu de la institució a Tolosa de Llenguadoc (fitxes personals de 1.428 refugiats). Transcorreguts set anys des de la signatura del conveni, sembla que per fi aquest fons ja serà consultable també al nostre país, així que es completi la seva inscripció al Registre de Protecció de Dades de Catalunya.

2. El 1984, després de la jubilació de Nancy MacDonald, el SRA va passar a ser una branca independent de l'International Rescue Committee.

Doncs bé: una prospecció de la relació de noms de les persones que van beneficiar-se a França de les ajudes directes i providencials del SRA ens va permetre descobrir-hi, entre molts altres noms més o menys coneguts de conciudadans nostres, el de Natividad Yarza. Així, doncs, allò que s'exposa a continuació procedeix dels papers (fitxes i cartes) que figuren en el fons esmentat, que ens forneix una colla de pistes valuoses i ens resol diversos interrogants d'interès.³

LA VIDA A L'EXILI DE NATIVIDAD YARZA

Així, sabem per aquests papers que l'antiga mestra i alcaldessa de Bellprat va viure, com a mínim des de 1953 a Tolosa de Llenguadoc, concretament en aquestes dues adreces: 6, rue d'Aussargues (1953-1956) i 12, avenue Camille Pujol (1957-1960). Ambdues cases existeixen encara avui, i conserven com a mínim el seu aspecte exterior.

Yarza va treballar com a planxadora, *«però la seva edat ja no li permet fer aquest treball pesat. Encara s'hi dedica a casa seva. Rep una pensió de 3.950 francs [vells] al mes i guanya 1.500 francs pel seu treball, que li cobreix el lloguer»*.⁴

El 13 de juliol de 1953, Yarza escriu de pròpia mà i en francès a la directora americana del SRA. Li diu que encara no ha rebut res i que no necessita roba, sinó calçat. Per això li acompanya el patró del seu peu perquè li enviïn si és possible un parell de sabates. Pel que fa a l'alimentació, ha de seguir un règim a causa de la tensió arterial. En aquells moments, està a punt de complir els 80 anys.

3. La referència de la documentació relativa a Yarza és l'expedient 448, caixa 12, carpeta 25, del fons del SRA de la Tamiment Library and Robert F. Wagner Archives (Nova York). Agraïxo a Virginia Reyes i Pol Dalmau la transcripció fotogràfica d'aquest material.

4. Fitxa personal de la persona «adoptada», de París estant, per Marion G. Spangler. Sense data.

Doña Natividad Yarza es la primera alcaldesa elegida por sufragio. Ella fué el candidato de esas gentes humildes que, al amanecer, van a inclinarse sobre un pedazo de huerta...

Revista *Estampa*, Madrid, 321, 3-3-1934.

En les setmanes següents, i a través de la persona que es fa responsable en territori francès de la refugiada «adoptada», Marion G. Splanger, Yarza rep tanmateix un vell abric de pells, un barret i un vestit i comença a percebre retribucions de 10 o 20 dòlars amb una regularitat que es fa difícil de precisar. Passats tres anys, el 8 de maig de 1956, l'antiga mestra escriu de bell nou a Nova York i agraeix una tramesa de 7.000 francs vells, que li ha estat de gran ajut perquè viu molt pobrament. Per altres referències sabem que en aquells moments es trobava prou bé de salut, llevat dels seus ulls. Va ser llavors que va canviar de domicili, «*per estar més a prop d'un amic*».

Una carta de la directora, Nancy Macdonald, de 10 de desembre de 1957 ens assabenta que Yarza rep regularment 10 dòlars des del juliol anterior i que la intenció és prorrogar-li aquest ajut indefinidament, ja que el cost de la vida ha augmentat a França i les condicions de les persones que viuen pobrament, com és el cas d'ella, han empitjorat. Al llarg de tots aquests tràmits, la relació epistolar entre Yarza i la seva adoptant a França, Marion G. Spangler —que llavors tenia uns 75 anys—, esdevé una autèntica amistat i tot fa pensar que s'arriben a conèixer arran d'un viatge a Tolosa d'aquesta darrera.

Domicili a Tolosa (6, rue d'Aussargues)

EL DESENLLAÇ

Però Natividad Yarza ja era una dona encara més velleta. Per una carta de 2 de novembre de 1959 entre les seves dues protectores, sabem que llavors es trobava bastant malament, ja que a l'agost anterior havia caigut quan pujava a l'autobús a Tolosa i l'havien hagut de traslladar a l'Hospital Purpan. El seu estat empitjora *«i la seva ment se n'ha vist afectada. Es temen que ja no*

viurà gaire»... Se suspèn, doncs, momentàniament, l'ajut econòmic.

En una carta posterior, aquest cop del 4 de març de 1960, la directora del SRA ens dona una dada reveladora: Yarza es troba a l'hospital *«envoltada de monges partidàries de Franco que se n'han apoderat per complet, espiritualment i materialment»*.

Finalment, el darrer document que coneixem —una carta de Nancy MacDonald del 15

del mateix mes— ens dóna la dada definitiva que també ens mancava: Natividad Yarza Planas ha mort a l'hospital de La Grave, a Tolosa de Llenguadoc, el dia 16 de febrer de 1960.

En definitiva, tot fa pensar que serà difícil aclarir la història d'aquell hipotètic i misteriós retorn frustrat de Yarza al seu país. Però ara ja sabem del cert que aquella mestra i alcaldessa reconvertida en planxadora va morir tres mesos després d'haver complert 88 anys i que la seva vida d'exiliada republicana a França, encara que ajudada per una institució benèfica, va ser, com per a tants d'altres dels seus compatriotes en situacions similars, notablement dura i penosa.

ANTONI DALMAU I RIBALTA (Igualada, 1951) és el director de la *Revista d'Igualada*. Ha ocupat diversos càrrecs institucionals i ha publicat una vintena de llibres. Darrerament s'ha dedicat particularment a la recerca historiogràfica al voltant de la violència social, la repressió i l'anarquisme en el tombant de segle XIX-XX, així com a l'estudi de la Guerra Civil i el primer franquisme a l'Anoia. La seva obra més recent és *El procés de Montjuïc. Barcelona al final del segle XIX* (2010).